

УДК 94(110)“1921/1939”

Наталія Тарковська,
аспірантка Академії «Ігнатіанум»
(Краків)

Доктор Аполінарій Тарнавський – популяризатор Гуцульщини

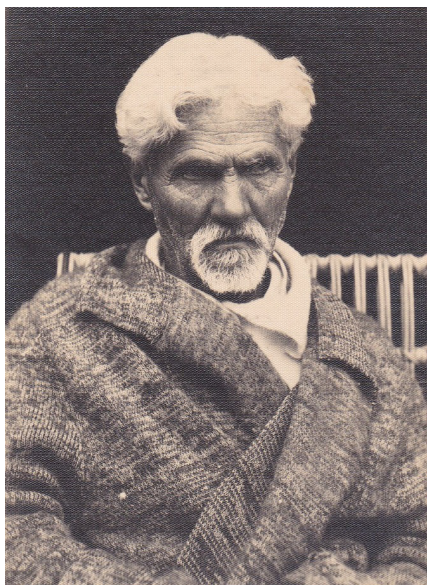
У прагненні до зближення українського і польського народів істотною роль може відіграти пошук позитивних героїв нашої спільної історії. Необов'язково це мають бути видатні діячі, які впливають на перебіг історичних подій, посідають помітне місце в історичній пам'яті. У пошуках спільних особистісних прикладів варто звернутися до забутих постатей, які не відігравали провідної ролі, однак виконували важку щоденну роботу, спрямовану на покращення взаємин між спільнотами. З цією метою ми хочемо зосередити увагу на Гуцульщині. Це культурний простір, який міцно закріпився рівною мірою в українській та польській історії, мистецтві, літературі. Гуцули та землі, на яких вони проживали надихали не одне покоління артистів.

Ще перед Першою світовою війною та після її закінчення Гуцульщина перетворилась на один з найбільших туристичних регіонів, що стрімко розвивався. Відбувалося це завдяки популяризації і чималим капіталовкладенням для створення та розвитку карпатських санаторіїв.

Особливе місце у розвитку Гуцульщини як унікальної курортної зони в цілому та, зокрема, містечка Косова, належала польському лікарю Аполінарію Тарнавському. Доктор Тарнавський довго шукав відповідне місце для заснування приватної клініки. Працюючи районним лікарем в Косові, переконався в унікальності місцевого клімату. У 1893 році він відкрив перший польський лікувально-оздоровчий комплекс, який протягом декількох років перетворився на відомий санаторій. Пояснюється це, насамперед, тим, що застосовані ним реабілітаційно-оздоровчі методи, як на той час, були новаторськими. Система лікування, яку розробив Тарнавський, базувалася на єдності трьох стихій, якими були повітря,

сонце і вода. У лікуванні, яке він рекомендував своїм пацієнтам, застосовувалися виключно природні компоненти. Його санаторій прославився завдяки фруктовій дієті. Причиною постійного збільшення території санаторію і побудови нових споруд був значний потік пацієнтів. У міжвоєнний період до лікарні прибувала тодішня еліта Польщі, також не бракувало гостей з віддалених країн. На піку свого розвитку комплекс, просто кажучи, був «модним».

На жаль, початок Другої світової війни призвів до закриття лікувально-оздоровчого комплексу, а самого засновника змусив емігрувати. Доктор Тарнавський помер у 1943 р. далеко від свого улюбленого Косова¹ у вигнанні в Єрусалимі.

**Фото. Гуцульщина. Санаторій доктора Тарнавського,
в Косові біля Коломиї, Авт. фот. М. Сеньковські,
приватна колекція авторки.**

¹ Аполінар Тарнавський, 6 липня 1851 року народження в Гнойніцах, помер 2 квітня 1943 року в Єрусалимі. Лікар, передвісник фітотерапії, геріатрії і вегетаріанства, творець фізіотерапевтичного лікувального оздоровчого комплексу в Косові, автор багатьох публікацій з галузі гігієни, здоров'я і харчування, суспільний діяч.

Історію санаторія і його засновника не можна описати в короткій статті, тому ми обмежимося питанням про те, що Аполінарій Тарнавський зробив для гуцульського регіону і як сприяв його розвитку.

Безсумнівною заслугою доктора Тарнавського стало те, що Косів з невеликого містечка протягом кількох років перетворився на один з найбільш відомих у Польщі оздоровчих осередків. В одній із своїх статей він відзначав, що мешканці Косова зауваживши потік «літніх відвідувачів», приступили до переобладнання своїх домів на оздоровниці: «Навколо нові лічниці, великі клініки; кожен місцевий мешканець старається переробити свою хатину на «клініку», повторюючи відтворення мансардного приміщення, як в моїй клініці. Також навколо Клініки появились дачні будинки – там, де до війни (Першої світової) були кукурудзяні поля і луги»².

У цій самій статті Тарнавський писав, що робилося це все без реклами, але цю заяву ми можемо сприймати лише як кокетування, тому що лікар використовував кожен нагоду для просування Косівського району та своєї клініки.

Власник косівської клініки приймав на безкоштовне лікування або давав великі знижки літераторам. Письменники та поети, часто без гроша за душею, все ж могли відплатити Тарнавському, публікуючи похвальні статті на тему Косова й фізіотерапевтичного закладу. А чи можна собі уявити кращу рекламу, ніж стаття, яка вийшла з-під пера відомого літератора? Частим гостем косівської клініки був Вінсент *Лютославський*³. Лікар Тарнавський ніколи не брав оплати за перебування філософів та їх сімей у своїй клініці. Тому також, як згадував Лютославський: «Під враженням Косова я написав повну ентузіазму статтю в Ілюстрованому Тижневику і так я посприяв прославленню Косова, яке з кожним роком було тільки більше. Всюди я рекомендував Косів і при моєму сприянні до Косова попали майже всі близькі мені люди»⁴. Стаття була опублікована під заголовком «Новий центр оздо-

2 Тарновський А. Санаторії південної Польщі. Косів – південний гірський курорт і Дністрові яри // Огляд курорів і туристичний путівник. – № 9. – 1933. – С. 100–101.

3 Вінсент Лютославський (1863–1954) - польський філософ, спеціаліст по Платону, засновник та діяч товариства Елеусіс. У 1910 році організував зустріч членів Елеусіс в косівському санаторії.

4 Лутовська В. Одне легке життя. – Вроцлав. – 1992. – С. 253.

ровлення», автор тексту присвятив чимало місця для розхвалювання погодних переваг та краєвиду Косова⁵.

До рекламування Косова долучилась і Габрієла Запольська⁶, яка відвідала місто у 1905 році та на шпальтах журналу «Світ» опублікувала похвальну статтю, в якій вихваляла лікаря Тарнавського та його лікувальний метод й клініку в дуже яскравий і переконливий спосіб. Ось фрагмент: «Фанатик! Так на початку називали Тарнавського. Фанатик – згода... Але той фанатизм дає приголомшуючу силу та міцне переконання. Щоб очистити отруєне тіло, щоб пригніченій людській душі, що попала в сумніви та гіркоту, повернути просту ясність, на те потрібно мати цю гарячу віру, яку має в собі Тарнавський»⁷.

Наступним прикладом може бути поема, опублікована Вацлавом Вольським⁸ у літературно-артистичному щомісячнику «Сфінкс» у 1910 році. Заголовок поеми – «Косовський відпочинок» – відразу відтворює його зміст. Героєм твору є поет, ймовірно, сам автор, який в потішний спосіб описує свої пригоди під час лікування в Тарнавського. Вимова твору не така очевидна, як зміст наведених вище статей. Доктор Тарнавський представляється, насамперед, як деспот та фанатик, що будить тривогу серед пацієнтів, своїм жажливим «жаб'ячим скрекотом», як то визначив поет.

Незважаючи на все, весь твір має дуже «теплу» вимову, скоріше заохочуючи, ніж відбиваючи бажання до відвідування косівської лікарні. Автор зображає «тортури», що пережив поет, натомість картина лікування решти курортників дозволяє зрозуміти, що перебування в клініці приносило їм велике задоволення. Дуже важливий є сам образ Косова, який був тут представлений як «куточок у морі пелюсток квітучої вишні»: «Свята Весна цвіла білими чарами цвіту, палаючи золотими променнями сонця» і прекрасного карпатського повітря, що «пахло краще, ніж фіалки з Парми»⁹.

5 Лутовська В. Нове вогнище // Щотижневик ілюстрований. - № 36. – 1900. – С. 710.

6 Габрієла Запольська (1857–1921) полька письменниця, публіцист та акторка. Лікування в клініці Тарнавського та інших оздоровчих закладах надихнуло письменницю до написання драми «Ассистент», у якій пародіювала функціонування сучасних курортів.

7 Запольська Г. Косівська лічниця / Світ. – № 29. – 1906. – С. 14.

8 Вольський Вацлав (1867–1928 рр.) – польський письменник..

9 Вольський В. Відпочинок у Косові. // Сфінкс. – С. 221–239.

Таким чином Косів та клініка Тарнавського були прорекламовані в довоєнній пресі, що було набагато ефективніше ніж звичайні оголошення, на які зрештою лікар Тарнавський не шкодував грошей й регулярно розміщував рекламу в щоденних газетах про регіональну діяльність, а також у загальнопольських (в т.ч. «Торгова Газета», «Голос Варшави», «Республіка»). Знаючи слабкість польських курортників до зарубіжних санаторіїв, підкреслював переваги Косівського району, порівнюючи його з Мераном¹⁰. Цьому було наукове обґрунтування, оскільки клімат Косова та околиць (Пістинь і Кути), був дуже наближений до клімату відомого тірольського курорту. Середня річна температура в Косові була 9–10°C, а в Мерані – 11°C¹¹.

**Косів, панорама, автор листівки: В. С. П.,
приватна колекція авторки.**

Окрім рекламування Косова в пресі, лікар неодноразово особисто презентував свою клініку на виставках та конференціях. 29–30 травня

¹⁰ Меран – відомий італійський курорт Південному Тіролі.

¹¹ Тарнавський А. Санаторії південної Польщі. Косів – південний гірський курорт і Дністрові яри / А. Тарнавський // Огляд курортів і туристичний путівник. - № 9. - 1933. - С. 100–101.

1931 р. за ініціативою Міністерства громадських робіт і Міської ради в Станіславові було організовано конференцію, яка називалась «Записи про Східні Карпати». Серед доповідей не міг не прозвучати голос Аполінарія Тарнавського, який особисто не зміг приїхати на засідання, – ймовірно причиною став вік – власник оздоровчого закладу мав тоді 80 років, але надіслав замітки про лікувальний заклад Косівського району, в яких насамперед презентував Косів і Пістинь¹².

Замість лікаря Тарнавського доповідь представляли його діти – лікар Віт Тарнавський та інженер Селіна Тарнавська, які брали активну участь у конференції.

Коли лікар був не в змозі рекламувати клініку і Косів особисто, то залюбки служив своєму регіону, надаючи інформацію для брошур, путівників і книг. Творці цих публікацій цінували його знання і часто користувались його допомогою. У 1932 р. на прохання районної ради в Косові були надруковані брошури «*Район Косів. Гуцульщина*». В редакційній колонці було написано: «Зміст за матеріалами доктора Аполінарія Тарнавського і інших подала Міхаліна Грековіч»¹³. У свою чергу, в інформаторі щодо курортів на Гуцульщині, за такою ж назвою опублікованому в 1936 р., можна прочитати: «Таку подяку Асоціація повітів Республіки Польщі висловлює лікарю Тарнавському, власнику санаторію натуральної медицини в Косові, за надання цінної професійної інформації, що стосується кліматичних умов і оздоровниць на Гуцульщині»¹⁴. У тому ж році подяку власнику санаторію можна було побачити також у роботі Фердинанда Антонія Оссендовського «*Гуцульщина. Горгани і Чорногора*»¹⁵. Під час роботи над книгою, письменник, ймовірно, послуговувався гостинністю доктора Тарнавського.

Зачарованість лікаря гуцульським краєм і корінними мотивами, характерними для регіону, також відображаються в архітектурі будівель санаторію. Основна вілла, де працював Тарнавський, над вікнами прикрашена керамічною плиткою, а її ганок і віконні рами зображають

12 Орловіч М., Ленартовіч С. Записи про Східні Карпати. Протокол анкети проведеної на запрошення Міської ради в Станіславові за ініціативою Міністерства громадських робіт протягом 29 і 30 травня 1931 р. – Варшава. – 1932.

13 Грековіч М. Косівський район. Гуцульщина. - 1932.

14 Санаторії Гуцульщини. - 1936.

15 Оссендовський Ф. А. Гуцульщина. Горгани і Чорногора. – Познань. – 1936. - С. 222.

місцеву різьбу по дереву¹⁶. Таким чином лікар хотів гармонійно вписати будинки санаторію в ландшафт і підкреслити важливість місцевих ремесел. Погляди батька з цього питання розділяла і дочка Селіна, яка відчувала, що потрібно вплинути на власників санаторіїв, щоби ті будували свої вілли в гуцульському стилі¹⁷.

Одним із зацікавлень доктора Тарнавського було садівництво, яке в Косові мало давню традицію, ще у царські часи плоди з місцевих садів були на столах у дворян. Проте традиція плідівництва в цих областях забувалася і вже майже йшла у небуття. Доктор Тарнавський, який особливо цінував поживну цінність овочів і фруктів, підняв садівництво в Косівському районі, починаючи з насадження садів у своєму закладі. Доктор Аполінарій пристрасно присвятив себе садівництву. Його син Віт Тарнавський згадував, що дивлячись на ентузіазм свого батька в цій галузі, часто йому здавалося, що пристрасть до садівництва Аполінарія була більшою, ніж до медицини¹⁸. Поєднання фахового досвіду з тягою до садівництва принесло чудові результати. Про те, яку обізнаність мав лікар в вирощуванні яблук, свідчить той факт, що видання «Садівництво» звернулося до Тарнавського, щоб той поділився інформацією про особливості садівництва в Косівському районі. Косівський санаторій прославився спілими яблуками, які часто отримували нагороди, наприклад, бронзову медаль в Міністерстві сільськогосподарства на виставці у Львові в 1894 р. Автор тексту, який використав до написання статті замітку Тарнавського, підкреслював, що лікар переконаний в тому, що Косів та околиці мають велике майбутнє для вирощування фруктів, а 300 вагонів яблук, які тоді вивозили з косівських садів, є лише скромним початком¹⁹.

Завдяки лікарю, місцеві жителі познайомились з новими видами плодкових дерев, які Тарнавський привозив з різних частин світу (у тому числі Тиролка шляхетна, привезена ним з Мерану, смакувала краще

16 Тур – Марцішук К. Косів доктора Аполінарія. – С. 13.

17 Орловіч М., Ленартовіч С. Записи про Східні Карпати. Протокол анкети проведеної на запрошення Міської ради в Станіславові за ініціативою Міністерства громадських робіт протягом 29 і 30 травня 1931 р. – Варшава. – 1932. С. 65.

18 Тарнавський В. Мій батько. – Лондон. – 1966. – С. 56. .

19 Бжезінський К.. Садівництво в Косівському районі / Огородництво. – С. 62.

тут, аніж там, звідки була привезена²⁰). Тарнавський навчав місцевих не лише в галузі садівництва, а й пояснив їм як садити овочі і удобрювати землю для більш високих врожаїв (наприклад, завдяки використанню канави). Згадуючи про заслуги лікаря Аполінарія в навчанні місцевого населення, варто згадати про статтю, яку розмістив Гуцульський календар на 1935 рік. Текст був написаний українською мовою, під назвою: «Городне господарство на Гуцульщині». Основною метою статті було усвідомлення жителями Гуцульщини, що кліматичні умови цього регіону особливі і ідеально підходять для вирощування фруктів і овочів. У тексті Тарнавський обговорює різні види плодів, пояснюючи, як їх посадити і як використовувати зібраний урожай²¹.

Той факт, що це були не випадкові явища, а добре продумана концепція економічного розвитку регіону вказує на те, що в «Записках про Східні Карпати» Тарнавський підкреслив необхідність відкриття державної помологічної станції в Косові, при якій повинна бути відкрита школа огородництва. Земля, на його думку, мала бути подарованою для реалізації цієї благодійної мети²². Крім того, доктор Аполінарій також закликав до створення «пробного фільварку», в якому б проводились дослідження над плодами землі та худобою, (йдеться про місцеву породу овець і кіз Міцунзьких) та пристроїв для розведення форелі²³.

У статті про садівництво у Косівському районі, поміж іншого, доктор Тарнавський підняв таке питання: сади та плоди, які вони будуть приносити, «дадуть високі заробітки місцевому населенню і тим самим піднімуть добробут народу і культуру»²⁴.

Таким чином, ми перейдемо до наступного здобутку Тарнавсько-го – турботи про матеріальне становище земляків. Очевидним є те, що самодостатня клініка, яка мала свої городи, сади, виноградники

20 Бжезінський К.. Садівництво в Косівському районі / Огородництво. – С. 64.

21 Гуцульський календар на 1935 рік. – С. 141-146.

22 Орловіч М., Ленартовіч С. Записи про Східні Карпати. Протокол анкети проведеної на запрошення Міської ради в Станіславові за ініціативою Міністерства громадських робіт протягом 29 і 30 травня 1931 р. – Варшава. – 1932. – С. 178.

23 Орловіч М., Ленартовіч С. Записи про Східні Карпати. Протокол анкети проведеної на запрошення Міської ради в Станіславові за ініціативою Міністерства громадських робіт протягом 29 і 30 травня 1931 р. – Варшава. – 1932. – С. 204 – 205.

24 Бжезінський К. Садівництво в Косівському районі /Огородництво. - С. 62.

й худобу, потребувала зайнятості великого числа співробітників. Підтримувало функціонування закладу місцеве населення. Місцеві жителі займали різні посади. Варто відзначити, що власник клініки піклувався про розвиток своїх співробітників. Одним із прикладів є історія Яна Кашинського – головного садівника закладу. Його батько працював у Тарнавського кучером. В його обов'язки входила доставка пацієнтів із залізничної станції в Коломиї. Коли доктор Тарнавський зустрівся з сином кучера і побачив в ньому пристрась до садівництва, послав його вчитися до школи. Після закінчення навчання молодий чоловік працював у закладі і був призначений головним садівником. Кашинський виконував свою роботу навіть після того, як Тарнавський був змушений залишити країну²⁵.

На одній зі збережених фотографій з території санаторію можна побачити групу з кількох десятків чоловіків, деякі з них одягнені в гуцульський одяг, серед них одна жінка – це Селіна, дочка Тарнавського (яку лікар направив навчатись до аграрного університету в Дублянах). Фото підписане так: курс садівництва, інж. Селіна Тарнавська, Голова Аграрного товариства, Косів, 1935 р. Селіна була також секретарем створеної в 1925 р. Асоціації годувальників породи гуцульських коней. Це ще один приклад того, як члени родини Тарнавських поширювали освіту серед жителів Косова і дбали про спадщину гуцульського регіону.

Доктор Тарнавський також був ініціатором створення першого ткацького закладу і килимарства у Косові під назвою «Ткацтво»²⁶, створюючи тим самим більше робочих місць і сприятливих умов для розвитку вітчизняних ремесел. Проект Тарнавського поклав початок цій галузі в окрузі. Лікар також очолив місцеву ткацьку школу²⁷. В ткальні виробляли в основному традиційні гуцульські килими, які в той час були найбільш бажаним подарунком, але продукція ткальні не обмежувалась тільки цим. Виробляли також «полотно Кнейппа» – матеріал, з якого шились характерні білі строї, які носили пацієнти

25 Устний переказ дочки Яна Кашинського Пані Ванди Грудзінської.

26 Відомості про життя і діяльність доктора Аполінарія Тарнавського, з архіву Польського інституту та Музею ім. ген. Сікорського у Лондоні.

27 Орловіч М., Ленартовіч С. Записи про Східні Карпати. Протокол анкети проведеної на запрошення Миської ради в Станіславові за ініціативою Міністерства громадських робіт протягом 29 і 30 травня 1931р. – Варшава. – 1932. – С. 205.

Косівської клініки. Після занепаду школи ткацтва Тарнавський наповляв на поновленні її діяльності. Селіна Тарнавська звертала увагу на той факт, що відсутність ткацької школи і організації виробництва та продажу гуцульських виробів призводить до експлуатації місцевого населення підприємцями. Вона вважала, що з цією метою в Косові повинен бути створений, «місцевий базар», який скуповував би усі гуцульські товари безпосередньо від їх виробників, і тим самим запобігти зловживанням, що здійснювали посередники²⁸.

Приклади, наведені вище, розкривають лише невеличку частку громадської діяльності Аполінарія Тарнавського. Була це особа непересічна, справжній оспівувач Гуцульщини, який слова захоплення цим куточком виражав у дії, впливаючи на його всебічний розвиток. Через це його було названо Халубінським Косова²⁹, а жителі міста з теплотою й вдячністю пам'ятають його і нині. Саме тому створюючи спільний пантеон героїв, варто мати на увазі особистість та досягнення доктора Аполінарія Тарнавського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бжезінський К. Садівництво в Косовському районі / К. Бжезінський / Огородництво. – 1933. – 29 с.
2. Грекович М. Косівський район. Гуцульщина / М. Грекович – Краків, 1932. – 87 с.
3. Тарнавські А. Городне господарство на Гуцульщині / Гуцульський календар на 1935 рік / Вид-во «Товариство приятелів Гуцульщини». – Б.М. – С. 141–146.
4. Санаторії на Гуцульщині. – Варшава. – 1936. – 23 с.
5. Лютославський В. Одне просте життя / В. Лютославський. – Вроцлав. 1992. – 198 с.
6. Лютославський В. Новий центр оздоровлення / В. Лютославський // Ілюстрований тижневик. – № 36, 1900. – С. 34–36.
7. Орлович М. Записи про Східні Карпати. Протокол анкети на запрошення Міської ради в Станіславові за ініціативою Міністерства громадських

28 Орлович М., Ленартовіч С. Записи про Східні Карпати. Протокол анкети проведеної на запрошення Міської ради в Станіславові за ініціативою Міністерства громадських робіт протягом 29 і 30 травня 1931 р. – Варшава. – 1932. – С.165.

29 Доктора Тарнавського порівняно з Титом Халубінським - популяризатором Закопаного, співзасновником Товариства Татр завдяки якому Закопане отримало статус кліматичної станції.

- робіт протягом 29 і 30 травня 1931 р. / Орлович М., Ленартовіч С. – Варшава. – 1932.
8. Оссендовський Ф. А. Гуцульщина. Горгани і Черногора / Ф. А. Оссендовський – Познань. – 1936. – 278 с.
 9. Усна розповідь дочки Яна Кашинського Ванди Грудзінської, записи у форматі mp3, приватна колекція.
 10. Тарнавський А. Проспект гігієнічної клініки доктора Тарнавського у Косові / А. Тарнавський. – Краків – 34 с.
 11. Тарнавський А. Санаторії південної Польщі. Косів – південний гірський курорт і *Дністрові яри* / А. Тарнавський // Огляд курортів і туристичний путівник. – № 9, 1933. – С. 11–13.
 12. Тарнавський В. Мій батько / В. Тарнавський. – Лондон. – 1966. – 123 с.
 13. Тур-Марцішик К. Косів доктора Аполінарія / К. Тур-Марцішик // Зустріч з пам'ятниками. – № 6. – 1998. – С. 35–37.
 14. Вольський В. Відпочинок у Косові / В. Вольський // Сфінкс. – 1910. – С. 32–33.
 15. Запольська Г. Косівська лічниця / Г. Запольська / Світ. – № 29, 1906. – С. 51–53.

Natalia Tarkovska, a postgraduate of the Academy «Ignatianum» (Cracow).

The importance of the development of Ukrainian-Polish relations belongs to the individuals that by their daily work were involved in creating the history. It is not only about prominent politicians or generals. Material is devoted to Polish doctor Apolinary Tarnowski, whose name is associated with the development of one of the unique by natural and climatic indicators spot of Hutsulschyna, town Kosiv. Thanks to his efforts Kosiv during interwar period became one of the most popular tourist and recreational centres in the territory of the Second Polish Republic.

Keywords: Apolinary Tarnowski, Hutsulschyna, Kosiv, advertising of a resort, pomology, fruit diet.

Natalia Tarkowska, doktorant Akademii «Ignatianum» (Kraków).

Ważne znaczenie rozwoju stosunków ukraińsko-polskich należy do osób, którzy swoją codzienną pracą brali udział w tworzeniu historii. Chodzi to nie tylko o wybitnych politykach i dowódcach. Materiał jest poświęcony polskiemu doktorowi Apolinariowi Tarnowskiemu, którego imię jest związane z rozwojem jednego z unikalnych według przyrodniczo-klimatycznych wskaźników zakamarków Huculszczyzny, miasteczka Kosów. Dzięki jego staraniom Kosów w okresie międzywojennym stał się jednym z najbardziej popularnych ośrodków turystycznych i rekreacyjnych na terenie II Rzeczypospolitej.

Słowa kluczowe: Apolinary Tarnowski, Huculszczyzna, Kosów, reklamowanie kurortu, pomologia, dieta owocowa.